

EERLIJK IS EERLIJK

lessenserie over Fairtrade

geschikt voor groep 6-8

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
1 INTRODUCTIE	5
3 (ON-)EERLIJKHEID IN DE BIJBEL	9
4 (ON-)EERLIJKHEID IN DE WERELD	11
5 EERLIJKE HANDEL	15
6 MAX HAVELAAR	17
8 EERLIJKHEID EN WOORD EN DAAD	21
9 EERLIJK BAKKEN!	25
BIJLAGEN	27

INLEIDING

THEMA

Deze lessenserie heeft als thema 'eerlijkheid'. In deze lessenserie wordt het begrip 'eerlijkheid' uitgewerkt en gekoppeld aan het begrip fair trade. Door middel van dit thema worden leerkracht en leerlingen zich bewust van de effecten van hun koopgedrag op mens en milieu en worden daardoor aangespoord om eerlijke keuzes te maken die wereldwijd positieve effecten hebben.

Dit thema draagt ook bij aan christelijk leraarschap en sluit aan bij de Bijbelse principes rentmeesterschap en rechtvaardigheid. Als christenen hebben we de opdracht om de aarde te bebouwen en te bewaren, dat is een verantwoordelijkheid en vraagt om een eerlijke levenshouding. Die eerlijkheid is ook nodig in het rechtvaardig omgaan met onze medemens, in het gebod om onze naaste lief te hebben als onszelf. Die naaste zijn óók de boeren die op cacaoplantages werken voor onze chocolade.

Dit thema sluit aan bij de missie van Woord en Daad om mensen te verbinden in de strijd tegen armoede. Enerzijds door armoedebestrijdingsprojecten in ontwikkelingslanden en anderzijds de bewustwording hier in Nederland en het aansporen van mensen om eerlijke keuzes te maken met positieve effecten voor de aarde en de armen wereldwijd.

Het thema wordt uitgewerkt aan de hand van verschillende lessen:

in de eerste les wordt het thema eerlijkheid geïntroduceerd, in de volgende lessen wordt het thema vanuit verschillende vakken belicht. Eerlijkheid thuis en op school in de SOVA-les, eerlijkheid wordt gekoppeld aan de Bijbel en we kijken naar de (on)eerlijkheid in de wereld. Het thema wordt dus steeds verder uitgezoomd.

In de laatste lessen staan we stil bij het historische verhaal van Multatuli en bij de initiatieven die nu worden genomen voor eerlijke chocolade.

Vervolgens openen de lessen de wereld van cacao, wordt er nagedacht over de rol van Woord en Daad in dit vraagstuk en is er tot slot een gezellige en lekkere les als afsluiting waar de groep met de chocola zelf aan de slag gaat en dit lekker op kan eten!

DOELEN

In deze lessenserie werken we naar de volgende doelen toe:

- De leerlingen begrijpen wat het begrip eerlijkheid inhoudt.
- De leerlingen kunnen het begrip eerlijkheid koppelen aan de Bijbel.
- De leerlingen ontdekken dat veel dingen oneerlijk verdeeld zijn in de wereld oneerlijk.
- De leerlingen leren welke initiatieven er bedacht zijn voor een eerlijke wereld.
- De leerlingen kunnen verschillende keurmerken benoemen.
- De leerlingen leren wat het begrip fair trade inhoudt.

- De leerlingen krijgen een beeld over het werk van Woord en Daad: Mensen verbinden in de strijd tegen armoede.
- De leerlingen krijgen handelingsperspectief aangeboden waardoor ze zelf in actie komen voor een eerlijkere wereld.

PRAKTISCHE TIPS VOORAF

Om als leerkracht niet voor onverwachte verrassingen te komen staan vooraf een aantal tips en aanwijzingen.

1. Creëer vooraf ruimte voor een thema- of vragenwand in je lokaal.
2. Voor les 1 zijn kranten nodig, laat de leerlingen kranten meenemen of spaar zelf kranten.
3. Les 4, vraag of de leerlingen houdbare producten meenemen.
4. In les 8 komen de leerlingen zelf in actie, bedenk als leerkracht vooraf welke actie u wilt gaan voeren. U kunt de leerlingen eerlijke producten van Woord en Daad laten verkopen, regel dit dan tijdig met het plaatselijke Woord en Daad comité. Een overzicht van deze comités kunt u vinden op www.woordendaad.nl/comites. U kunt er ook voor kiezen om de leerlingen aan de slag te laten gaan met kluskaarten.
5. Les 9 vraagt vooraf veel organisatie. Er worden voor deze les twee suggesties gegeven, bedenk van tevoren welke suggestie u wilt volgen en nodig de ouders uit!

UITLEG SYMBOLEN

Om de handleiding overzichtelijk te houden is er gewerkt met verschillende symbolen. Hieronder zijn de symbolen uitgelegd met betekenis:

Symbool	Betekenis
	Gesprek en uitleg
	Opricht voor de leerlingen in hun werkboek/werkblad.
	Interactief spel of puzzel.
	Creatieve opdracht.
	Het kijken van een filmpje.

1 INTRODUCTIE

LESDOELEN

- De leerlingen worden geënthousiasmeerd voor de lessenserie.
- De leerlingen maken kennis met het begrip eerlijkheid.
- De leerlingen ontdekken dat veel dingen in de wereld oneerlijk verdeeld zijn.
- De leerlingen worden uitgedaagd tot het stellen van vragen met behulp van de themawand.

VAK: Wereldoriëntatie

LESDUUR: 45 minuten

BENODIGHEDEN:

- Repen Tony's Chocolonely (zorg ervoor dat voor iedere leerling minimaal één stukje is)
- Themawand in de klas
- A3-papier groen en rood
- Kranten
- Scharen
- Lijm

Intro

Deel de leerlingen een stukje chocola uit van een Tony's Chocolonely reep. De stukjes van de reep zijn in ongelijke stukjes verdeeld, de ene leerling zal dus meer chocola krijgen dan de ander. Laat de leerlingen de stukjes chocola met elkaar vergelijken. Wie heeft het grootste stuk? Wie het kleinste? Ga met de leerlingen in gesprek. Waarom zou deze chocola verdeeld zijn in ongelijke stukjes? Vind je dat eerlijk? Laat de leerlingen daarna een filmpje zien van Tony over de ongelijk verdeelde reep.

Filmpje: Tony's Chocolonely – ongelijk verdeelde reep www.youtube.com/watch?v=zvqf6_YT8TU

Kern

Vertel de leerlingen dat ze een aantal lessen over het thema 'eerlijkheid' gaan werken. Laat de leerlingen voorbeelden noemen van eerlijke en oneerlijke dingen uit hun eigen omgeving. Laat ze daarna voorbeelden noemen van eerlijkheid en oneerlijkheid verder weg. Vertel dat ze in de volgende opdracht op zoek gaan naar eerlijke en oneerlijke dingen in Nederland en daarbuiten.

Verdeel de klas in groepjes. Deel per groepje een aantal kranten en een rood en groen A3-papier uit. Geef de leerlingen de opdracht dat ze in de kranten op zoek moeten gaan naar foto's en artikelen die wel eerlijk zijn, deze foto's en artikelen plakken ze op het groene papier. De artikelen en foto's die gaan over iets wat niet eerlijk is plakken ze op het rode papier.

Afsluiting

Bespreek opdracht 1 na. Wat voor artikelen hebben de leerlingen gevonden? Inventariseer daarna met de leerlingen wat ze al weten over het thema 'Eerlijk is eerlijk!' en wat ze in deze lessenserie willen leren over het thema.

Laat de leerlingen de vragen op een Post-It schrijven. Maak in de klas ruimte voor een themawand. Dit kan op een prikbord of op grote vellen papier. Schrijf op de themawand het

onderwerp van de lessenserie 'Eerlijk is eerlijk!'. Op deze wand kunnen de leerlingen hun Post-Its met vragen over het thema plakken. Stimuleer ze om ook artikelen, foto's, wikkels van producten, die ze thuis of op school tegenkomen over het thema op de themawand te plakken.

2 HOE EERLIJK BEN JIJ?

LESDOELEN

- De leerlingen worden geënthousiasmeerd voor de lessenserie.
- Aan het einde van de les weten de leerlingen de definitie van de begrippen 'eerlijkheid' en 'rechtvaardigheid'.
- De leerlingen ervaren de negatieve gevolgen van oneerlijkheid door een spel en ontdekken daardoor dat het belangrijk is om eerlijk te zijn.
- De leerlingen stellen met elkaar tips en ideeën op voor een eerlijke levenshouding.

VAK: SOVA

LESDUUR: 45 minuten (afhankelijk van groeps grootte)

BENODIGHEDEN:

- Enveloppen met spelkaartjes, zie bijlage 1
- Spel 1: lijst met materialen die in de klas of op school te vinden zijn.
- Spel 2: ballonnen, tape, scharen, (oud)papier.
- Spel 3: letters die samen een woord vormen, zie bijlage 2.
- Papier voor posters.

Intro

Vertel aan de leerlingen dat je gaat starten met de tweede les van de lessenserie. Vraag aan de leerlingen wat ze onthouden hebben van de vorige les.

Vraag aan de leerlingen de afgelopen dag of dagen in hun hoofd te nemen. Laat de leerlingen voorvallen noemen van situaties die niet eerlijk waren. Als de leerlingen dit lastig vinden is het goed om als leerkracht zelf een voorzetje te geven. Zorg er dan wel voor dat je dichtbij de leefwereld van de leerlingen blijft, neem bijvoorbeeld een voorval vanuit de pauze of gymles als voorbeeld.

Kern

Vertel de leerlingen dat ze in een groepje van ongeveer 4 leerlingen verschillende spellen gaan spelen. Leg uit dat niet iedereen het spel eerlijk mee gaat spelen. Per groepje is er namelijk één mol. Die leerling gaat onopvallend het spel tegenwerken. Bespreek dit goed in de groep, zodat het voor de leerlingen duidelijk is wat ze moeten doen. Aan het begin van het spel krijgt ieder groepje een envelop met verschillende kaartjes, de kaartjes zijn te vinden in bijlage 1. Zorg dat er in iedere envelop 1 kaartje zit waarop 'mol' staat, op de andere kaartjes staat dat de leerlingen het spel eerlijk spelen.

Afhankelijk van de tijd die je hiervoor hebt kun je de leerlingen een aantal spellen laten spelen, als je ervoor kiest meerdere spellen te doen, zorg er dan voor dat de leerlingen de kaartjes weer wisselen en een andere leerling de mol is.

Speloptie 1:

geef de leerlingen een lijst met allerlei dingen die in de school of in het klaslokaal te vinden zijn en laat ze zo snel mogelijk al deze spullen bij elkaar verzamelen. Houd de tijd bij met een timer, het groepje wat als eerste alles verzameld heeft wint.

Speloptie 2:

geef de leerlingen 10 minuten de tijd om een zo hoog mogelijke toren te maken, de toren moet stevig zijn en moet zelf rechtop kunnen blijven staan. Het groepje met de hoogste en stevigste toren wint.

Speloptie 3:

geef de leerlingen verschillende letters die samen één woord vormen, deze zijn te vinden in bijlage 2. Laat de groepjes zo snel mogelijk de letters op de goede volgorde leggen, het groepje wat dit als eerste gedaan heeft wint.

Verdeel de leerlingen in groepjes van 4 tot 5 leerlingen.

Bespreek het spel met de leerlingen na. Hebben jullie ontdekt wie de mol was in het spel? Wat zijn kenmerken van de mol? (oneerlijk, stiekem etc.). Hoe zagen ze dat? Hoe voelde het? Wat gebeurde er? Wat is het gevolg van oneerlijkheid?

Bespreek met de leerlingen hoe je aan iemand kan zien en merken dat hij of zij eerlijk is. Benoem dat je iemand die eerlijk is kunt vertrouwen. Vraag aan de leerlingen waarom je iemand dan kunt vertrouwen. Kom samen met de leerlingen tot een definitie van het begrip eerlijkheid, typ of schrijf dit begrip uit en plak het op de themawand.

Laat de leerlingen het begrip 'rechtvaardigheid' zien. Vraag aan hen of ze een idee hebben wat dit begrip betekent. Vertel dat je rechtvaardig bent als je juist en eerlijk handelt. Waarbij je let op de mensen om je heen. Maak het begrip rechtvaardig concreet door voorbeelden vanuit de leefwereld van de leerlingen te (laten) noemen.

Laat de leerlingen in tweetallen doorpraten over de vraag: 'Noem een Bijbelverhaal waarin iemand rechtvaardig is?' Laat verschillende tweetallen Bijbelverhalen noemen of personen in de Bijbel waar zij aan moesten denken bij het begrip rechtvaardigheid. Vraag aan hen waarom eerlijkheid en rechtvaardigheid voor een christen belangrijk is. Vertel hen dat je morgen samen verder gaat kijken naar wat de Bijbel zegt over eerlijkheid.

Afsluiting

Laat de leerlingen daarna in groepjes een poster maken met daarop tips en ideeën om eerlijk te zijn in de klas. Geef deze posters een plekje in de klas.

3 (ON-)EERLIJKHEID IN DE BIJBEL

LESDOELEN:

- De leerlingen horen de geschiedenis van Jozef.
- De leerlingen denken na over de oneerlijke dingen die in deze geschiedenis gebeuren.
- De leerlingen trekken de lijn naar de Heere Jezus vanuit Mattheus 20, Hij is gekomen om te dienen en te sterven voor de zonden.
- De leerlingen maken het belangrijkste gebod wat de Heere Jezus gaf praktisch en denken na over de vraag hoe zij hun naaste lief kunnen hebben als zichzelf?

VAK: Bijbelse geschiedenis

LESDUUR: 30 - 40 minuten

BENODIGHEDEN:

- Bijbel
- In bijlage 3 staan de Bijbelgedeelten, deze kunt u voor de leerlingen uitprinten zodat ze er aantekeningen bij kunnen maken.

Intro

Vraag aan de leerlingen wat zij zich voorstellen bij slavernij. Wanneer ben je slaaf? Hoe zou het zijn om als slaaf te leven?

Haal samen met de leerlingen de voorkennis op over de geschiedenis van Jozef. Vraag bijvoorbeeld aan de leerlingen wie de vader van Jozef was, wie zijn broers waren, waar Jozef over droomde en wat zijn familie van die dromen vond. Vertel dat de Bijbelles gaat over Jozef die door zijn broers als slaaf wordt verkocht. In de les zal Genesis 37: 12-36 centraal staan.

Kern

Vertel daarna de geschiedenis van Jozef uit Genesis 37: 12-36 of lees dit gedeelte met de leerlingen. Bespreek na de vertelling de volgende vragen:

- Vader Jakob trekt Jozef voor, hoe merk je dat? (kleurige jas) Is dat eerlijk? Wat als er iemand uit de klas voorgetrokken wordt door andere leerlingen, wat doe je dan?
- Ruben stelt voor om Jozef in de put te gooien i.p.v. hem te vermoorden. Met de bedoeling hem later weer te kunnen redden. Is hij eerlijk? Hoe zou jij dit aanpakken?
- Jozef wordt verkocht aan de Ismaëlieten, wat gaan deze mensen met hem doen? -> hij moet gaan werken als slaaf.
- Vader Jakob bedrogen. Waarom liegen de broers? Wat zou er gebeurd zijn als ze eerlijk waren? Leugens komen altijd aan het licht... wanneer gebeurt dat met deze leugen?
- Misschien nog een verwijzing naar andere Bijbelgedeelten over eerlijkheid.

De broers verkopen Jozef voor een slavenprijs aan de Ismaëlieten. Vraag aan de leerlingen aan wie uit het Nieuwe Testament het dat doet dat denken (de Heere Jezus werd ook verkocht en

verraden). Trek hier een lijn naar het offer wat de Heere Jezus bracht. Waarom gebeurde dat? (Om ons vrij te maken). Lees hierover met elkaar Mattheus 20:26-27. In vers 28 staat heel duidelijk waarom de Heere Jezus naar deze wereld is gekomen.

Vraag aan de leerlingen wat het belangrijkste gebod is wat de Heere Jezus heeft gegeven. Lees daarna met elkaar Markus 12: 28-31. Bespreek met de leerlingen hoe je je naaste lief kunt hebben als jezelf. Maak dit praktisch.

Afsluiting

Als afsluiting kunt u een restavek, kindslaaf uit Haïti voorstellen. Voorbeelden vindt u op de website van Woord en Daad: www.woordendaad.nl/?s=restaveks. De leerlingen ontdekken dan dat er nu nog steeds slaven zijn, dat is een mooie opstap naar de volgende lessen.

Belangrijk: vraag de leerlingen of ze voor de volgende les voedsel mee naar school willen nemen. Het eten moet in een verpakking zitten en moet een houdbaar product zijn, dus geen vleeswaren of kaas. Op het product of de verpakking moet staan waar het gemaakt is.

4 (ON-)EERLIJKHEID IN DE WERELD

LESDOELEN:

- De leerlingen ontdekken dat onze spullen vanuit de hele wereld naar Nederland komen.
- De leerlingen leren aan de hand van het filmpje over Ivoorkust dat niet in alle landen zulke goede en strenge regels zijn over arbeidsomstandigheden en eerlijk loon als in Nederland.
- De leerlingen ontdekken dat slavernij nog steeds bestaat.
- De leerlingen leren het verschil tussen kinderarbeid en kinderwerk.
- De leerlingen komen erachter dat kinderarbeid een vicieuze cirkel kan zijn.

VAK: Aardrijkskunde

LESDUUR: 60 minuten

BENODIGHEDEN:

- Per leerling een houdbaar product
- Eventueel extra producten voor leerlingen die dit vergeten zijn.
- Voor ieder leerling een werkblad, te vinden in bijlage 4.

Intro

De leerlingen hebben allemaal een product meegenomen naar school. (In de vorige les zijn de leerlingen geïnstrueerd om eten mee te nemen. Het eten moet in een verpakking zitten en moet een houdbaar product zijn, dus geen vleeswaren of kaas. Op het product of de verpakking moet staan waar het gemaakt is. Zorg eventueel als leerkracht voor wat extra producten voor de leerlingen die het vergeten zijn). De leerlingen dat ze in de klas op zoek gaan naar een andere leerling die een product heeft uit hetzelfde land. Als tweetal schrijven ze hun producten en land op een post-it, vervolgens plakken ze de post-it naast de wereldkaart en trekken ze een lijntje van de post-it naar het betreffende land.

Tip: als je groep erg groot is, is het handiger om meerdere kaarten verspreid door het lokaal op te hangen of ervoor te kiezen om de post-it niet op de kaart te laten plakken.

Inventariseer met de leerlingen hoeveel producten er uit welke landen komen. Tip: print een wereldkaart uit en kleur na afloop van de les de landen waar de meeste producten vandaan komen donkerder en de landen waar de minste producten vandaan komen licht, hang deze kaart op aan de themawand.

Laat de leerlingen de kaart die op werkblad 4 staat (te vinden in bijlage 4) verder aanvullen met producten die ze vandaag of gisteren gebruikt hebben of voedsel wat ze vandaag gegeten hebben.

De leerlingen hebben in de vorige opdracht gezien dat producten uit veel verschillende landen komen. Vraag aan de leerlingen of ze een idee hebben waar chocolade vandaan komt. En door wie het gemaakt wordt.

Kern

Laat de leerlingen daarna het eerste fragment zien van 0:00-4:50 uit het filmpje van Klokhuis over kinderarbeid.

www.hetklokhuis.nl/algemeen/Het%20Klokhuis%20over%20Kinderarbeid/tv-episode/3532/Kinderarbeid

Vraag de leerlingen wat hen opviel aan het filmpje. Zouden ze zelf in de cacao industrie willen werken?

Vertel de leerlingen dat er in Nederland strenge regels zijn voor werkgevers. Zo is het voor kinderen verboden om te werken en mag je niet langer werken dan een bepaald aantal uur. Ook is er precies vastgelegd hoe je werkomgeving eruit moet zien en wat er bijvoorbeeld te gevaarlijk is. Dat zijn regels voor goede arbeidsomstandigheden. Vertel dat er ook regels zijn rondom salaris, zoals het minimumloon en dat er regels zijn voor ziekteverzuim. Vertel dat het in ontwikkelingslanden zomaar zo kan zijn dat je baan wordt weggegeven als je niet komt werken doordat je ziek bent.

Er zijn veel tegenstellingen tussen werken in Ivoorkust, zoals de leerlingen in het filmfragment zagen, en werken in Nederland. Laat de leerlingen individueel of in tweetallen de tabel op het werkblad invullen waar deze tegenstellingen duidelijk worden.

In het filmpje heb je gezien dat er ook kinderen op de plantages moeten werken. Vraag aan de kinderen wanneer ze denken dat dit kinderarbeid is. Je kunt de leerlingen laten discussiëren over de volgende stellingen.

- Safa (15) werkt iedere dag 10 uur in een fabriek.
- Laila (14) uit Haïti kookt elke dag na schooltijd eten voor haar familie.
- David (10) woont in Ivoorkust, zijn moeder is ziek dus hij neemt haar werk over.
- Joyce (8) gaat naar school, na schooltijd doet zij klusjes voor haar ouders op de

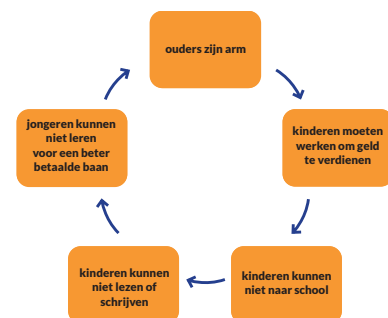

plantage.

Kijk naar fragment twee (4:50- 5:53) Bespreek daarna kort de verschillen tussen kinderarbeid en kinderwerk.

Stel de leerlingen daarna de vraag hoe het komt dat er kinderarbeid is. Praat er kort met elkaar over. Kijk daarna fragment 3 (8:12-9:11) waar Dolores verschillende oorzaken van kinderarbeid uitlegt.

Leg de leerlingen uit wat een vicieuze cirkel is en dat zo'n cirkel alleen met hulp van buitenaf doorbroken kan

worden. Vraag hen waarom kinderarbeid ook een vicieuze cirkel kan zijn. Op het werkblad staat een cirkel die de leerlingen in kunnen vullen.

Afsluiting

Laat de leerlingen terug denken aan de oneerlijk verdeelde chocoladereep en vraag aan hen waarom deze reep oneerlijk verdeel is. Vertel dat dit concept bedacht is door Teun van Keuken. Hij is journalist en las een boek over kindsclaven op cacaoplantages in West-Afrika. Hij kwam er daardoor achter dat slavernij nog steeds bestaat en hij ging op onderzoek uit. Hij ontdekte dat in West-Afrika, waar de meeste cacao vandaan komt (kind)slavernij nog schrikbarend veel voor komt. Vertel dat we in de volgende lessen gaan nadenken over een oplossing voor het probleem.

5 EERLIJKE HANDEL

LESDOELEN

- De leerlingen leren hoe chocolade gemaakt wordt en kennen de schakels in de productieketen
- De leerlingen snappen dat een cacao boon in het productieproces steeds meer waard wordt.
- De leerlingen ontdekken naar wie welk percentage gaat van de prijs die je als consument voor een chocoladereep moet betalen.
- De leerlingen verzinnen aan de hand van de begrippen *people, planet en profit* ideeën hoe je als bedrijf duurzaam kunt ondernemen.

VAK: Economie

LESDUUR: 60 minuten

BENODIGHEDEN:

- Per leerling een werkblad, zie bijlage 5
- De afbeelding van bijlage 6

Intro

Vraag aan de leerlingen wat ze onthouden hebben van de vorige les. Stel de leerlingen de volgende vragen: 'Waarom zouden zoveel producten in het buitenland gemaakt worden?' Wat zou daar de reden van zijn?

Leg daarna uit dat producten in het buitenland vaak goedkoper geproduceerd kunnen worden. Omdat de lonen lager zijn en de materiaalkosten minder.

Kern

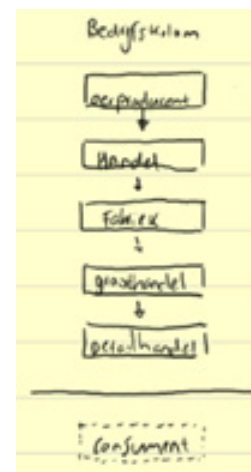

Laat de leerlingen het filmpje 'Hoe maak je chocolade?' van Tony's Choclonely zien over hoe een chocoladereep gemaakt wordt (www.youtube.com/watch?v=iYQo9BWymFc). Laat de leerlingen ondertussen of na het filmpje opdracht 1 van het werkblad maken.

Vertel aan de leerlingen dat alles wat moet gebeuren voordat jouw reep in de winkel ligt het productieproces heet. Dat proces, van grondstof tot product wat in de supermarkt ligt kan je weergeven in een bedrijfskolom.

Leg de leerlingen uit wat een bedrijfskolom is: Het begint allemaal bij de grondstof, de cacao boon. Deze grondstof op zichzelf is niet zoveel waard, voor een losse cacao boon ligt betaal jij als consument weinig geld. Daarom wordt deze grondstof bewerkt in een fabriek. De cacao boon wordt bijvoorbeeld tot poeder gemaakt en van de katoen worden lange draden gemaakt. De oorspronkelijke grondstof

is nu al veel meer geld waard. Dit proces gaat door, totdat de cacaoboon uiteindelijk een chocoladereep is. De chocoladereep wordt mooi verpakt met een wikkel, waardoor hij nog meer waard is. Daarna zijn de producten klaar om naar de supermarkt te gaan. De consument, jij dus, betaalt er nu veel meer voor dan je zou doen voor een grondstof.

Voordat een eindproduct in de winkel komt zijn heel veel mensen nodig. Al deze mensen verdienen geld omdat ze meewerken aan een bepaald product. Vraag aan de leerlingen wie ze denken dat het meeste geld zal verdienen:

De boer die het grondproduct verbouwt / de mensen in de fabriek die het grondproduct bewerken / de mensen die de verpakking maken / de mensen die zorgen voor het transport / het bedrijf wat de eindproducten verkoopt aan de winkel / de supermarkt zelf.

Laat de leerlingen de afbeelding uit bijlage 6 zien. De leerlingen ontdekken dat de boeren maar heel weinig betaald krijgen voor het eindproduct. Vertel hen dat dit inderdaad vaak op een niet eerlijke manier gebeurt, maar leg ook uit dat het heel lastig is om dit te verbeteren. Omdat het voor bedrijven heel moeilijk is om te controleren wat er aan het begin van het productieproces gebeurt.

Leg de leerlingen uit dat consumenten graag zo'n goedkoop mogelijke chocoladereep willen kopen en dat bedrijven er zoveel mogelijk winst willen maken. Een oplossing is dan om de boer heel weinig te betalen voor de cacaobonen. Dit is niet eerlijk voor de boeren, zij werken heel hard en krijgen een laag loon.

Vertel de leerlingen dat je als bedrijf ervoor kunt kiezen om als bedrijf duurzaam te ondernemen. Dat noem je ook wel maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit filmpje legt jouw leerlingen uit wat dat betekent: schooltv.nl/video/wat-is-duurzaam-de-planeet-mooier-maken-met-de-winst-van-jouw-bedrijf.

Op het werkblad staat een uitleg over de drie P's. Bespreek met de leerlingen wat deze P's betekenen. Verdeel daarna de leerlingen in groepjes. Laat ze bij ieder onderdeel ideeën bedenken hoe bedrijven hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Dus hoe kunnen ze ervoor zorgen dat ze goed omgaan met de mensen die bij hun bedrijf werken? Daag de leerlingen uit om met originele oplossingen te komen.

Afsluiting

Laat de leerlingen als afsluiting de verzonden ideeën voor people, planet en profit presenteren.

Vraag de leerlingen of ze voor de volgende les de gespaarde chocoladewikkels mee willen nemen.

6 MAX HAVELAAR

LESDOELEN

- De leerlingen leren wie Multatuli was en hoe hij zich inzette voor een eerlijke wereld.
- De leerlingen leren de betekenis van verschillende keurmerken en kunnen deze herkennen.

VAK: Geschiedenis

LESDUUR: 60 minuten

BENODIGHEDEN

- Producten of verpakkingen met Max Havelaar keurmerk.
- Laptops of uitgeprinte informatie
- Papier, lijm, scharen
- PowerPoint voor de quiz

Intro

Vraag terug naar de vorige lessen. Wat voor problemen zijn er allemaal in de cacao industrie?

Laat de producten of verpakkingen met het Max Havelaar keurmerk rondgaan in de klas. Vraag aan de leerlingen wat hen opvalt en speel in op de nieuwsgierigheid van de leerlingen. Wat betekent het logo op deze wikkel? Heeft iemand een idee hoe je dit noemt? Wie was Max Havelaar?

Vertel daarna dat je het filmpje van les 4 verder gaat bekijken en geef de leerlingen de volgende kijkvraag: hoe worden de problemen in de cacao industrie opgelost? En wie doen dat? Laat de leerlingen een fragment (8:14 – 12:34) zien uit het filmpje kinderarbeid van het Klokhuis. Bespreek na het kijken van het filmpje de kijkvraag.

Kern

Laat de leerlingen verschillende fragmenten uit de video over het boek Max Havelaar zien (00:00-03:27 en 06:24-09:52 en 11:55-14:05) via: schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-max-havelaar.

Bespreek het filmpje met de leerlingen na.

- Wat viel op?
- Wat zijn nieuwe dingen die de leerlingen geleerd hebben?
- Wat is het meest oneerlijk in het filmpje?
- Hoe worden de boeren onderdrukt?
- Hoe probeert Multatuli de situatie te veranderen?
- Etc.

Opdracht: de leerlingen maken in een groepje een muurkrant over Max Havelaar en andere keurmerken. De leerlingen krijgen per groepje een groot vel, ze kiezen bij het hoofdthema 'Max Havelaar' verschillende onderwerpen die ze uit willen werken op de muurkrant. Ze verzamelen informatie en plaatjes over deze onderwerpen en plakken dit op het grote vel. Een uitgebreide

uitleg over het maken van een muurkrant is te vinden op de volgende website:

maken.wikiwijs.nl/userfiles/7638a6e013fffa3e3479cb0a079be17f.pdf.

Vertel de leerlingen de eisen die aan de muurkrant gesteld worden. In de muurkrant laten de leerlingen in ieder geval zien hoe het keurmerk fair trade/Max Havelaar tot stand gekomen is en welke keurmerken er nog meer zijn. Hiervoor kunnen ze verschillende bronnen op de laptop uitzoeken (je kunt er ook voor kiezen om de bronnen uit te printen):

- www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/keurmerken.aspx
- www.food-info.net/nl/keurmerken.htm

Afsluiting

Bespreek klassikaal de muurkranten die in groepjes gemaakt zijn. Wat hebben de leerlingen geleerd? Hebben ze nog nieuwe keurmerken ontdekt. Tip: geef de leerlingen een opdracht mee naar huis. Ga thuis in de voorraadkast of in de supermarkt eens op zoek naar producten waar een keurmerk op staat.

7 EERLIJKE CHOCOLA

LESDOELEN

- De leerlingen kennen het proces van cacao boon naar chocoladereep
- De leerlingen herkennen de keurmerken op de verschillende chocoladerepen
- De leerlingen testen of ze verschil kunnen proeven tussen de verschillende repen.

VAK: Biologie

LESDUUR: 60 minuten

BENODIGHEDEN

- Verschillende soorten chocola
- Per groepje een blinddoek
- Sjabloon wikkel chocoladereep, bijlage 8

Intro

Vraag aan de leerlingen of ze verschillende onderdelen kunnen noemen uit het productieproces van een chocoladereep. Laat de leerlingen daarna een video zien over het productieproces van cacao, te vinden via: www.hetklokhuis.nl/algemeen/Het%20Klokhuis%20over%20Kinderarbeid/tv-episode/3531/Cacao-boer (begin-5:06, 7:00-9:45 en 12:01-14:52 zijn geschikt).

Kern

Laat de leerlingen de wikkels zien van de verschillende soorten chocolade die je hebt meegenomen. Laat de leerlingen checken of er keurmerken op de wikkels staan. Bekijk het filmpje van Samsam.net over verschillende keurmerken: www.youtube.com/watch?v=TYFOu4IkLpY.

Zorg dat voor de les begint de chocolade al in stukjes gebroken zijn en de stukjes per reep op een apart schoteltje liggen. Laat daarna een leerling een blinddoek omdoen en de verschillende soorten chocolade proeven. Vraag of hij verschil proeft en een idee heeft wat de Tony's Choclonely reep is en welke de andere (eerlijke)repen zijn. Proeven ze verschil?

Aanrader: Laat de leerlingen deze opdracht in groepjes doen. Daardoor krijgt iedere leerling de kans om te proeven. Laat ze dan met elkaar beslissen of ze denken dat de chocolade eerlijk is of niet.

Afsluiting

Besprek met de leerlingen waarom Tony's Choclonely heeft gekozen voor felgekleurde wikkels. Geef ze daarna een sjabloon van een wikkel voor chocolade, te vinden in bijlage 8. De leerlingen ontwerpen zelf een wikkel voor een chocoladereep. Daarbij bedenken ze wat ze de consument duidelijk willen maken.

8 EERLIJKHEID EN WOORD EN DAAD

LESDOELEN

- De leerlingen zien dat Woord en Daad mensen wil verbinden in de strijd tegen armoede wereldwijd, door diverse armoedebestrijdingsprojecten in ontwikkelingslanden en door bewustwording hier in Nederland en het aansporen van mensen om eerlijke keuzes te maken.
- De leerlingen maken kennis met verschillende projecten van Woord en Daad.
- De leerlingen worden aangespoord tot actie.

VAK: Wereldoriëntatie

LESTIJD: ruim 60 minuten
VERWERKING: 30 minuten

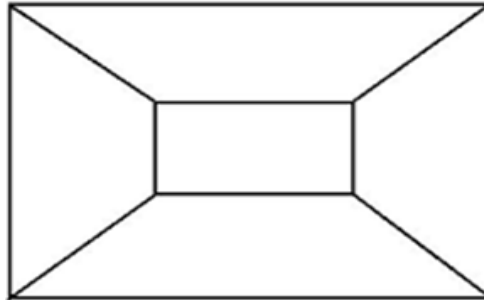
BENODIGHEDEN

- Papier
- Camera

Intro

Verdeel de leerlingen in groepjes van vier leerlingen. Ieder groepje krijgt een vel papier, met in het midden een rechthoek. Vanuit de hoeken van de rechthoek trekken de kinderen lijnen naar de hoeken van het papier. Op die manier ontstaan er nog vier vakken, voor elk groepslid één.

Vraag aan de leerlingen wat ze weten over stichting Woord en Daad. Iedere leerling schrijft in zijn vak zijn eigen gedachten, ideeën en antwoorden op. Geef als alle leerlingen iets opgeschreven hebben de leerlingen de opdracht om met elkaar te overleggen en laat ze een gemeenschappelijk antwoord formuleren. Dat schrijven ze op in de gemeenschappelijke rechthoek.

Laat de leerlingen daarna klassikaal hun geformuleerde antwoorden uitwisselen.

Kern

Vraag aan de leerlingen of ze een idee hebben wat deze lessenserie en het thema van de lessenserie met Woord en Daad te maken heeft. Vertel daarna iets meer over de missie van Woord en Daad: 'Woord en Daad zet zich in op twee manieren: door projecten in ontwikkelingslanden over armoedebestrijding en anderzijds mensen aansporen eerlijke keuzes te maken in hun dagelijks leven met positieve effecten wereldwijd.'

Laat vervolgens twee medewerkers 'aan het woord komen' door het werkblad. Deze medewerkers vertellen wat zij doen bij Woord en Daad en waar zij zich op richten (deze kunt u vinden in bijlage 8).

Bespreek daarna een aantal duurzame initiatieven van Woord en Daad.

- Een eerlijke prijs voor eerlijke mais: www.woordendaad.nl/fair-maize
- Cashewnoten kraken in Burkina Faso en Benin: www.woordendaad.nl/cracking-the-nut

Laat de leerlingen zelf in actie komen! Woord en Daad heeft verschillende producten die eerlijk gemaakt zijn. Via het plaatselijk comité van Woord en Daad kunnen de leerlingen deze producten verkopen, het gaat dan om de volgende producten: www.woordendaad.nl/producten of zie de flyer in bijlage 8. U kunt er ook voor kiezen de leerlingen met klus- en muntkaarten aan de slag te laten gaan. Deze klus- en muntkaarten zijn te downloaden via de website van Woord en Daad. De opbrengst van de verkoop of klusjes gaat naar de Fair Factory. De Fair Factory in het kort: dit zijn eerlijke fabrieken waar boeren en werknemers een goed loon krijgen waar de hele gemeenschap van profiteert. Deze fabrieken ondernemen met respect voor de natuur. Meer informatie is te vinden via de volgende websites: fairfactoryfund.org/ en www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/offset/9/id/7ce079b7286db97c85b9565ab21f39bf

Bespreek met de leerlingen dat ze door het verkopen of door de klusjes ervoor zorgen dat mensen ver weg een eerlijk loon krijgen voor hun producten en dat de kinderen dus gewoon naar school kunnen!

Afsluiting

De leerlingen verzinnen in groepjes tips om mensen aan te sporen om eerlijke chocolade te kopen. De leerlingen maken hiervan een promofilmpje, dit filmpje kunt u laten zien op de afsluiting met ouders (zie les 9).

Tip 1: voor het maken van het filmpje is het fijn als de leerlingen een eigen ruimte hebben. U kunt er ook voor kiezen de filmpjes (bij goed weer) op het schoolplein op te laten nemen, dan heeft u als leerkracht wellicht meer overzicht.

Tip 2: Mocht dit praktisch niet haalbaar zijn kunt u kiezen voor het maken van een folder waarin de leerlingen deze tips verwerken. De folder kunnen ze dan uitdelen bij het doen van de klusjes of het verkopen van de producten en tijdens de gezamenlijke afsluiting.

Achtergrondinformatie Woord en Daad

Woord en Daad werkt aan blijvende verandering voor mensen in armoede. De Bijbel is hierbij onze gids. Al vanaf 1973 verbinden we mensen, organisaties en bedrijven in Nederland en wereldwijd met elkaar. Zo ontstaan er hoop en nieuwe kansen voor mensen in armoede, die een beter bestaan kunnen krijgen.

De mensen met wie wij samenwerken, wonen in landen in Afrika, Azië en Centraal- en Zuid-Amerika. Alle landen waar wij werken, zijn landen waar veel mensen arm zijn of waar het bijvoorbeeld onveilig is door geweld.

Ook kan het er lastig zijn om een goede vakopleiding te volgen of goed drinkwater te krijgen. In een aantal landen zijn er (natuur)rampen die het leven moeilijk maken.

Waar Woord en Daad op dit moment werkt, kun je zien op: www.woordendaad.nl/infopakket

9 EERLIJK BAKKEN!

LESDOELEN

- De leerlingen gaan op een creatieve manier aan de slag met eerlijke chocola.
- Het thema wordt op een gezellige manier afgesloten.

VAK: -

LESTIJD: neem hier ruim de tijd voor

BENODIGHEDEN

- Recepten (werkbladen)
- Ingrediënten
- Attributen voor het bakken

Intro

In deze les gaan de leerlingen zelf creatief aan de slag met het bakken van eerlijke lekkernijen. Zorg vooraf voor groepjes, ingrediënten, materialen (mixer, kom e.d.) en eventueel voor ouders die de leerlingen begeleiden.

Er zijn verschillende recepten toegevoegd in bijlage 9. Deze recepten kunnen de leerlingen gebruiken bij het bakken.

Kern

De leerlingen gaan in groepjes bakken.

Afsluiting

Tijdens een gezellig moment eten de leerlingen het gebakken lekkers op. Doe dit bijvoorbeeld in de vorm van een high tea. Nodig ook de ouders uit, zodat zij kunnen zien wat er geleerd is! Laat de ouders de video zien die de leerlingen in les 8 hebben opgenomen of geef de folder mee die door de leerlingen is gemaakt.

Tip: wellicht is het bakken in de klas praktisch lastig of qua tijd onhaalbaar. Organiseer dan een 'eerlijk eet-feestje'. Vraag of iedere leerling een eerlijk product mee wil nemen naar school, zelf gebakken of gekocht. Verzamel al dit eten en maak er een gezellig moment van. Veel plezier!

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 SPELKAARTJES VOOR LES 2

Jij bent de mol. Werk het spel onopvallend tegen.	Jij speelt dit spel heel eerlijk.
Jij speelt dit spel heel eerlijk.	Jij speelt dit spel heel eerlijk.

BIJLAGE 2 LETTERS DIE SAMEN EEN WOORD VORMEN

V	E
R	T
R	O
U	W
E	N

BIJLAGE 3 BIJBELGEDEELTEN

Statenvertaling

Mattheus 20:26-28

- 26 Doch also zal het onder u niet zijn; maar zo wie onder u zal willen groot worden, die zij uw dienaar;
- 27 En zo wie onder u zal willen de eerste zijn, die zij uw dienstknecht.
- 28 Gelijk de Zoon des mensen niet is gekomen om gediend te worden, maar om te dienen, en Zijn ziel te geven tot een rantsoen voor velen.

Markus 12: 28-31   Het grootste gebod

- 28 En een der Schriftgeleerden horende, dat zij te zamen in woorden waren, en wetende, dat Hij hun wel geantwoord had, kwam tot Hem, en vraagde Hem: Welk is het eerste gebod van alle?
- 29 En Jezus antwoordde hem: Het eerste van al de geboden is: Hoor, Israël! de Heere, onze God, is een enig Heere.
- 30 En gij zult den Heere, uw God, liefhebben uit geheel uw hart, en uit geheel uw ziel, en uit geheel uw verstand, en uit geheel uw kracht. Dit is het eerste gebod.
- 31 En het tweede aan dit gelijk, is dit: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelfen. Er is geen ander gebod, groter dan deze.

Herziene Statenvertaling

Mattheus 20:26-28

- 26 Maar zo zal het onder u niet zijn; maar wie onder u groot wil worden, die moet uw dienaar zijn;
- 27 en wie onder u de eerste wil zijn, die moet uw dienaar zijn,
- 28 zoals ook de Zoon des mensen niet gekomen is om gediend te worden, maar om te dienen, en Zijn ziel te geven tot een losprijs voor velen.

Markus 12: 28-31   Het grootste gebod

- 28 En een van de schriftgeleerden, die hen hoorde redetwisten en wist dat Hij hun goed geantwoord had, kwam naar Hem toe en vroeg Hem: Wat is het eerste van alle geboden?
- 29 En Jezus antwoordde hem: Het eerste van alle geboden is: Luister, Israël! De Heere, onze God, de Heere is één.
- 30 En u zult de Heere, uw God, liefhebben met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand en met heel uw kracht. Dit is het eerste gebod.
- 31 En het tweede, hieraan gelijk, is dit: U zult uw naaste liefhebben als uzelf. Er is geen ander gebod groter dan deze.

BIJLAGE 4 WERKBLAD BIJ LES 4

Opdracht 1

Waar komen jouw producten vandaan? Schrijf de naam van de producten op die jij vandaag en gisteren gegeten heb en zet een pijltje naar het land waar jij denkt dat het vandaan komt.

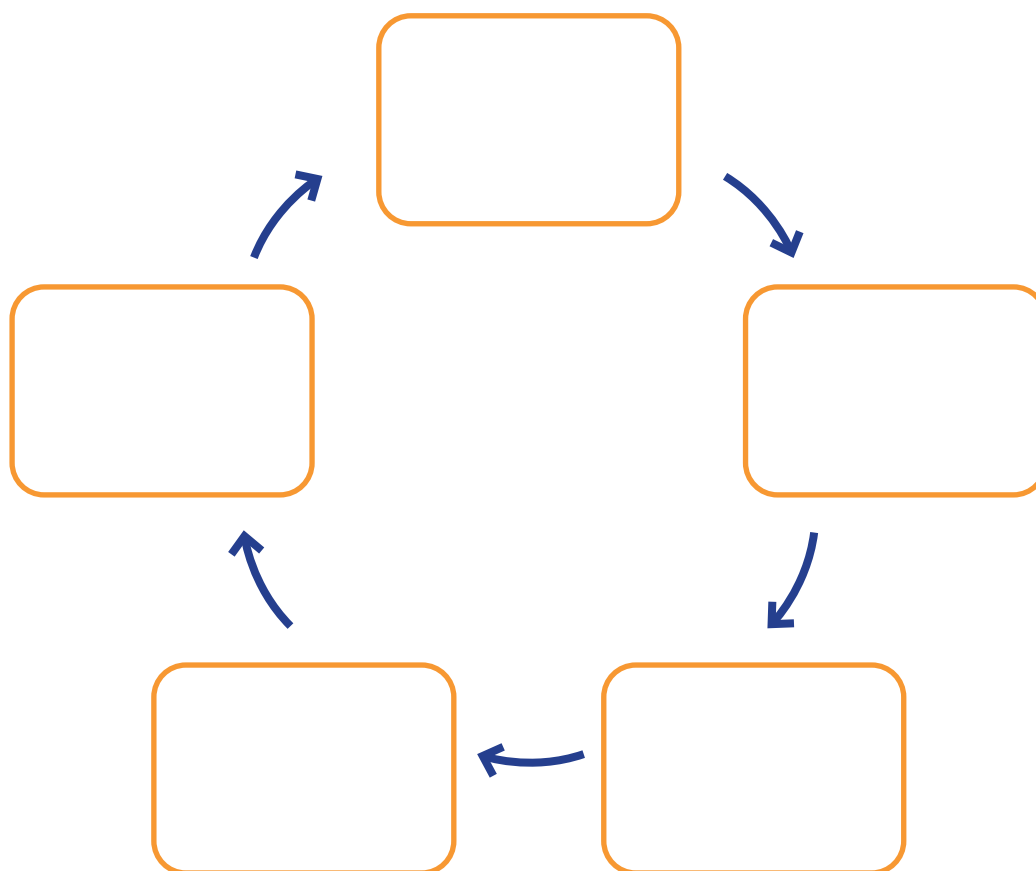
Opdracht 2

In het filmpje zag je Dolores in Ivoorkust. In Ivoorkust werken ook veel kinderen op cacaoplantages. Schrijf zoveel mogelijk verschillen op tussen werken op cacaoplantages en het werken in Nederland.

werken in Ivoorkust	werken in Nederland

Opdracht 3

Kinderarbeid is een vicieuze cirkel waar je zonder hulp van buitenaf bijna niet uit kunt komen. Schrijf de onderstaande woorden op de juiste plaats in de cirkel.

BIJLAGE 5 WERKBLAD BIJ LES 5

Opdracht 1

Kijk naar het filmpje: 'Hoe maak je chocolade' van Tony's Chocolonely. Wat moet er allemaal gebeuren voordat jouw reep in de winkel ligt?

.....

.....

.....

.....

.....

Opdracht 2

In het filmpje leerde je meer over duurzaam ondernemen. Met moeilijker woorden noem je dat *maatschappelijk verantwoord ondernemen*. Dat zijn moeilijke woorden die zeggen dat je als bedrijf niet meer alleen veel geld wilt verdienen, maar dat je ook let op de mensen die bij je werken en op de natuur. Om duurzaam te ondernemen let je op drie P's, die staan voor de Engelse woorden: People, planet en profit. Dat betekent mens, planeet of natuur en winst.

Bedenk in jouw groepje verschillende ideeën hoe een bedrijf aan al deze drie dingen kan denken. Schrijf de ideeën allemaal op je eigen werkblad.

people

planet

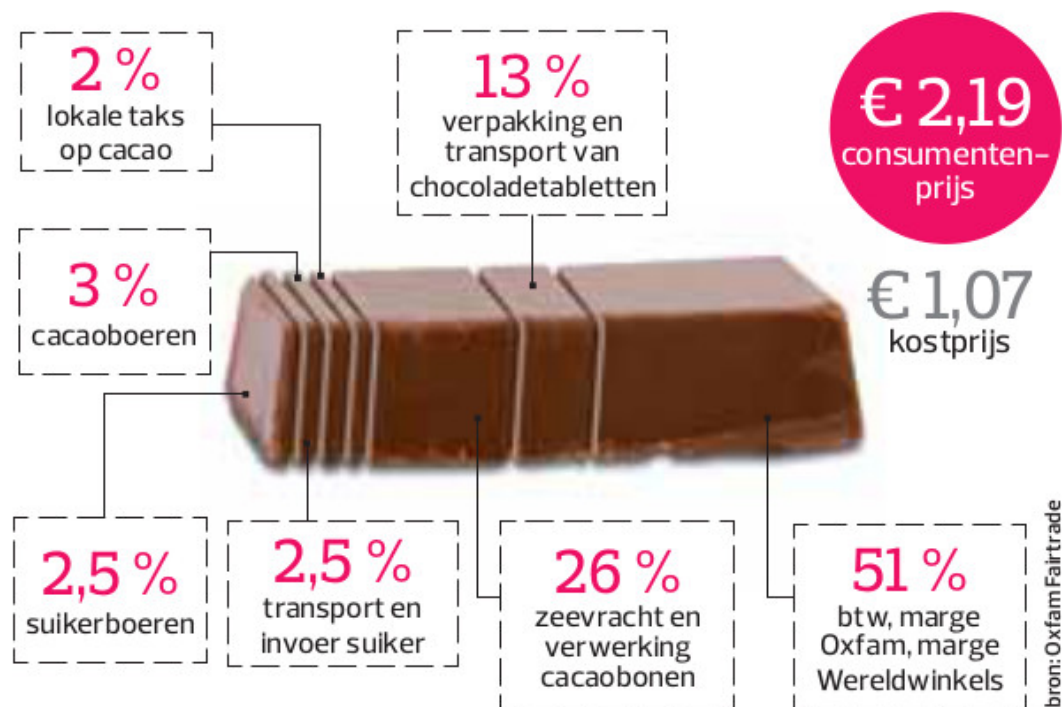
profit

BIJLAGE 6 AFBEELDING BIJ LES 5

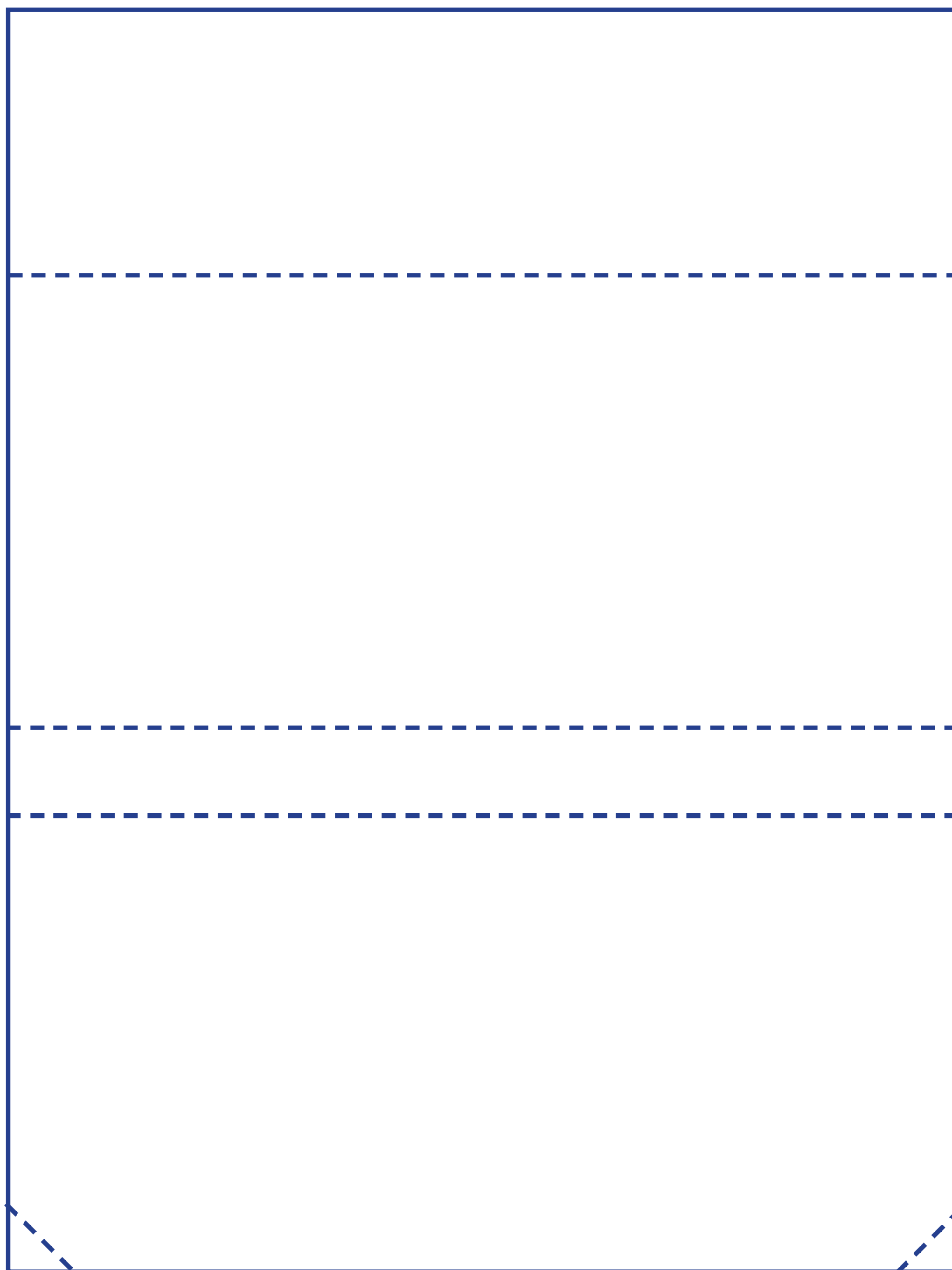
WIE VERDIENT HOEVVEEL AAN EEN STUK MELKCHOCOLADE?

Geldig voor april 2011, voor cacao uit Ivoorkust

BIJLAGE 7 SJABLOON CHOCOLADEWIKKEL

BIJLAGE 7

BIJLAGE 8 WIJ WERKEN BIJ WOORD EN DAAD

Rina Molenaar

Rina Molenaar is bestuurder bij Woord en Daad, ze is betrokken bij alles wat er gebeurt binnen Woord en Daad. Samen met anderen bespreekt ze wat ze het beste kunnen doen met het geld dat binnenkomt om mensen over de hele wereld zo goed mogelijk te helpen. Daarnaast bespreekt ze met anderen hoe het beter kan, wat anders kan en zorgt ze ervoor dat het werk door blijft gaan. Speciaal voor deze lessenserie beantwoorde ze wat vragen en vertelt ze ons meer over haar werk en de mooie dingen die ze heeft meegemaakt.

foto: Sjaak Verboom

Hoe vaak gaat u op reis en in welke landen bent u allemaal geweest?

Normaal gesproken ga ik zo'n 4 tot 6 keer per jaar op reis.

Ik ben in heel veel landen geweest, bijvoorbeeld in Ethiopië, Oeganda, Tsjaad, Burkina Faso, Guatemala, Bangladesh, Filipijnen, Colombia en Haïti. Dit zijn ze nog lang niet allemaal... alle landen waar Woord en Daad werkt heb ik een keer bezocht.

Het mooiste wat ik heb meegemaakt tijdens een van die reizen was in 2014 in Burkina Faso. In het voorjaar was het daar heel droog waardoor de oogsten mislukten. We reisden er naartoe om te kijken hoe we het geld voor noodhulp het beste konden besteden. Later regende het juist heel veel waardoor de oogst weer mislukte. Daar

ontmoette ik Salam, een boer en dominee met een vrouw en vijf kinderen. Hij bad iedere dag hetzelfde als wij: 'Geef ons heden ons dagelijks brood' voor hem was

het maar de vraag of dat brood er zou zijn, terwijl ik wist dat mijn koelkast in Dordrecht al helemaal gevuld was voor als ik thuis zou komen. Ondanks de onzekerheid verheugde boer Salam zich net zoals Habakuk in God. Hij leerde mij om bij de dag te leven.

Blader in je Bijbel eens naar Habakuk 3: 17-19 en lees dit.

Waarom is het zo bijzonder dat Habakuk toch blij is? En hoe kan dat denk je?

En ook Rosalie zal ik niet zo snel vergeten toen ik haar voor het eerst ontmoette, zag ze er

heel netjes uit. Ik verbaasde me en vroeg me af waarom zij in een sponsorprogramma zat. Ze nam me mee, via allerlei modderpaadjes kwamen we aan bij haar mini huis. Het nette meisje en het oude en armoedige huis leken helemaal niet bij elkaar te passen. Later vroeg ik aan haar wat ze later wilde worden, toen begon ze te huilen, ze was bang. Weet je waarom? Ze schaamde zich omdat ze zo arm was. Dat was de reden dat ze zo haar best deed om er netjes uit te

zien, zodat niemand op straat haar raar aan zou kijken. Rosalie vertelde me over haar droom, ze wilde andere kinderen helpen dat ze zich nooit zo zouden hoeven te voelen zoals zij zich voelde.

Wat doet u om duurzaam te leven?

Er zijn heel veel dingen die je kunt doen, toen mijn moestuin pas vernieuwd werd heb ik de materialen die eigenlijk weg moesten hergebruikt. In de supermarkt ga ik op zoek naar voedsel met een 35% kortingssticker en ik zorg ervoor dat mijn afval netjes gescheiden wordt. Maar ik zou bijvoorbeeld best nog wat meer met de trein kunnen gaan in plaats van met de auto.

Weet jij waarom er soms op eten een 35% kortingssticker zit?

Wij willen andere mensen inspireren om ook goede keuzes te maken, heeft u tips voor ons?

Ja zeker! Ga met mensen in gesprek, geef ze geen lijstje waarop precies staat hoe moet. Maar ga op zoek naar keuzes die bij jou en bij hen passen. En laat ze ook zien wat jouw gedrag voor invloed heeft op mensen in de hele wereld. Ik ben heel benieuwd naar hoe jullie dat gaan doen!

Wij hebben heel veel verschillende soorten chocola geproefd, welke vindt u het lekkerst?

De zeezout karamel van Tony Chocolonely

Janneke Witzier

Misschien heb jij Janneke Witzier al weleens gezien bij jou op school of op bijvoorbeeld de Werelddag van Woord en Daad. Samen met haar collega's vertelt zij kinderen over het werk van Woord en Daad. Ook zij wilde wat vragen beantwoorden.

Wat doen jullie voor kinderen wereldwijd?

Ons sponsorprogramma is natuurlijk heel duidelijk gericht op het verbeteren van het leven van kinderen wereldwijd door goed, christelijk onderwijs.

Daarnaast profiteren kinderen ook als (één van hun) ouders een cursus heeft gevolgd. Kinderen van bijvoorbeeld boeren in Burkina Faso merken het echt als hun vader of moeder een landbouwcursus heeft gevolgd. Door de verhoogde inkomsten van hun ouders kunnen zij nu wel naar school.

Wat doen jullie voor kinderen in Nederland?

Eén van de doelen van Woord en Daad in Nederland is bewustwording rondom armoede en een duurzame levensstijl creëren in ons eigen land. Dit doen we door middel van presentaties, lessen, leskisten en bijvoorbeeld tijdens een evenement zoals de Woord en Daad Wereldddag in januari. Zo verbinden we kinderen in Nederland met kinderen wereldwijd en laten we kinderen nadenken over vragen als: Wanneer ben je rijk? Waarom zijn er zulke verschillen? Kan ik iets aan armoede doen?'

En wat kunnen wij als kinderen in Nederland doen voor de kinderen wereldwijd?

Als eerste zou ik willen zeggen: denk aan jullie leeftijdgenoten in gebed. Heel belangrijk om te danken voor je eigen rijkdom en mogelijkheden, maar ook vragen hoe jij ingezet kan worden om een kind ver weg te ondersteunen en zo laten delen in jouw rijkdom.

Met de klas of thuis een sponsorkind ondersteunen is ook een prachtige vorm van betrokken zijn op het leven van kinderen wereldwijd. www.woordendaad.nl/schoolkids.

Fair Trade producten kopen is ook een belangrijke stap om mensen wereldwijd onder andere een eerlijk loon te gunnen voor hun inspanningen. Maar dat weten jullie nu natuurlijk allemaal heel goed omdat je met deze lessenserie hebt gewerkt. Een eerlijke chocoladereep is pas echt een traktatie!

Wist je dat?

Je ons uit kunt nodigen in de klas voor een boeiende presentatie, op maat gemaakt voor jouw klas? Meer informatie vind je via: www.woordendaad.nl/voorlichting

En wij heel blij worden als kinderen en schoolklassen in actie willen komen voor een mooi project van Woord en Daad? Dat kan heel simpel met onze kant en klare klus- of muntkaarten, of organiseer een sponsorloop, fancy fair, of je eigen originele actie.

www.woordendaad.nl/scholen

BIJLAGE 9 RECEPTEN VOOR BIJ LES 9

Op de website van Lekker & Smpel en Allerhande zijn een tal aan recepten te vinden. Gebruik natuurlijk chocolade mét een keurmerk als ingrediënt!

- Vijf verschillende recepten: www.lekkerensimpel.com/5x-recepten-met-chocola/
- Vijf andere recepten: www.lekkerensimpel.com/5-lekkere-recepten-met-chocolade/
- Recepten met chocolade van Allerhande:
www.ah.nl/allerhande/recepten/R-L1383828662939/chocolade

Dit lespakket is tot stand gekomen in samenwerking met Arida Nederveen, student Driestar Educatief.

Vormgeving:

Woord en Daad

Fotomateriaal:

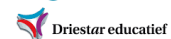
Woord en Daad, AdobeStock

Contactgegevens

Stichting Woord en Daad
Postbus 560
4200 AN GORINCHEM
info@woordendaad.nl
www.woordendaad.nl

Driestar hogeschool

Driestar Educatief
Postbus 368
2800 AJ GOUDA
info@driestar-educatief.nl
www.driestar-educatief.nl